

เดือนอ้าย

เดือนอ้าย แปลว่า เดือนที่หนึ่ง หรือเดือนแรกของ ๑๒ เดือน (ใน ๑ ปี) ตามปฏิทินจันทรคติ หมายถึงการเริ่มต้นฤดูกาลใหม่ เริ่มปีนักษัตรใหม่ ตั้งแต่ลอยกระทง เดือน ๑๒ (เมื่อเทียบปฏิทินสากลทางสุริยคติ จะอยู่ราวหลังกลางเดือนพฤศจิกายน ต่อเนื่องถึงเดือนธันวาคม) ปีนักษัตร ได้แก่ ชวด, ฉลู, ขาล, เถาะ ฯลฯ มีรูปประจำปีเป็นสัตว์ต่าง ๆ เช่น ชวด หนู, ฉลู วัว, ขาล เสือ, เถาะ กระต่าย, ฯลฯ เป็นวัฒนธรรมจากตะวันออกกลาง (ไม่มีในอินเดีย) เช่น อิหร่าน (เปอร์เซีย) ผ่านไปทางจีน เข้าสู่อุษาคเนย์ถึงไทย

อ้ายในภาษาไทยแปลว่าหนึ่ง เป็นคำเรียกลำดับและนับจำนวนคนที่เป็นเพศชาย ในภาษาไทยมีการใช้ต่างกันระหว่างลูกสาวกับลูกชาย ลูกสาวเรียงลำดับว่า เอื้อย อี้ อ๋าม ไอ อัว อก เอก แอ กเอา อัง ฯลฯ ลูกชายว่า อ้าย อี้ สาม ไส่ จัว ลก เจ็ด แปด เจ้า จัง ฯลฯ คำว่า “อ้าย” แผลงเป็น ไ้ เช่น ไ้เบิ้ม ฯลฯ คำว่า “อี้” แผลงเป็น อี้ เช่น อี้บัว ฯลฯ

“เดือน” เป็นคำเรียกดวงจันทร์ที่ทำให้มีน้ำขึ้น-น้ำลง หล่อเลี้ยงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ดวงจันทร์เห็นได้ชัดเจนกลางคืน เรียกว่าค่ำ มีความเปลี่ยนแปลงเรียกเดือนขึ้น (หรือข้างขึ้น) สลับกับเดือนแรม (หรือข้างแรม) รวมกันได้ราว ๓๐ วัน บางครั้ง ๓๑ วัน เรียกชื่อเวลาทั้งหมดว่าเดือนหนึ่งหรือหนึ่งเดือน คำว่า “เดือน” จึงหมายถึงระยะเวลา ๓๐-๓๑ วันตามจันทรคติ (แปลว่า คติที่มีดวงจันทร์เป็นแกนกลาง) “ปี” หมายถึงช่วงเวลาในโลกโคจรรอบดวงอาทิตย์ ครั้งหนึ่งประมาณ ๓๖๕ วัน แบ่งเป็น ๑๒ เดือน คนแต่ก่อนไม่เรียกปี แต่เรียก “เข้า” (ปัจจุบันออกเสียงเป็นข้าว) ตามการเพาะปลูกทางกสิกรรมทำนาปลูกข้าวแล้วได้ข้าวปีละครั้ง

เดือนอ้ายของล้านนาอยู่ทางเหนือเริ่มก่อนภาคกลาง ๒ เดือน (ขณะนั้นภาคกลางยังเป็นเดือน ๑๑) เมื่อภาคกลางถึงเดือน ๑๒ มีลอยกระทง แต่ทางภาคเหนือเป็นเดือนยี่ (เดือน ๒) แล้ว จึงเรียกคืนวันเพ็ญลอยกระทงว่า ยี่เป็ง (เป็ง คือ เพ็ญ) เหตุที่ภาคเหนือเรียกประเพณีลอยกระทงว่ายี่เป็ง ก็เพราะรับพิธีลอยกระทงขึ้นไปจากภาคกลาง (ที่มีในกลางเดือน ๑๒) เลยต้องปรับกำหนดให้ตรงกับภาคกลางด้วยแต่ขณะนั้นภาคเหนือเป็นเดือนยี่แล้ว จึงเรียกลอยกระทงว่า “ยี่เป็ง” หมายถึง เพ็ญเดือนสอง ภาคกลางเริ่มปีใหม่เดือนอ้าย ทางภาคเหนือก็เข้าเดือนสามแล้ว ประเทศไทยมีพื้นที่เป็นรูปยาวตั้งแต่เหนือลงใต้ ทำให้แต่ละพื้นที่รับมรสุมจากมหาสมุทรไม่พร้อมกัน ภาคเหนือรับมรสุมก่อนภาคกลางและภาคใต้ ฝนจึงตกทางภาคเหนือแล้วเริ่มฤดูทำนาก่อนภาคกลางและภาคใต้ เป็นเหตุให้ข้าวทางภาคเหนือออกรวงสุกเต็มที่ จึงต้องเก็บเกี่ยวก่อนภาคกลางและภาคใต้ โดยเฉลี่ยราว ๖๐ วันหรือ ๒ เดือน

ที่มา : หนังสือมติชน ฉบับประจำวันที่ ๑๖-๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๘ ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๑๘๓๕ หน้าที ๘๓